

Agustín Yáñez

IDE DAŽD

Sa španjolskoga preveo
Matija Janeš

Zagreb, 2020.

Naslov izvornika

Agustín Yáñez, *Al filo del agua*

Editorial Porrúa, Av. República Argentina, 15, México, 2004

© Herederos de Agustín Yáñez

CULTURA **FONCA**
SECRETARÍA DE CULTURA

Esta publicación se realizó con el apoyo de la Secretaría de Cultura a través del Fondo Nacional para la Cultura y las Artes con el estímulo del Programa de Apoyo a la Traducción (PROTRAD)

Ova knjiga objavljena je uz potporu Tajništva za kulturu Meksičke vlade preko Državnog fonda za kulturu i umjetnost uz poticaj Programa poticanja prevođenja (PROTRAD).

Knjiga je objavljena uz financijsku potporu Ministarstva kulture Republike Hrvatske.

Ide dažd seljački je izraz koji označava trenutak kad počinje padati kiša i – u prenesenom značenju, vrlo čestom – blizinu ili početak nekog događaja.

Komu je draže, knjigu može nasloviti *U jednom mjestu Nadbiskupije, Stari poredak*, ili kako slično. Njezine se stranice ne uklapaju u neku pripremljenu radnju; radi se o životima – jedan od likova naziva ih *špekulama* – koji se kotrljaju, koji su odaslani na uskoj granici vremena i prostora, u nekom mjestu Nadbiskupije čije ime nije vrijedno spomena.

PRIPREMNI ČIN

Selo žena u koroti. Ovdje, ondje, uvečer, u gunguli svitanja, u cijeloj Božjoj rijeci jutra, pod luči visoka sunca, na svjetlima poslijepodneva – snažnim, jasnim, izbljedjelim, umirućim; starice, zrele žene, djevojke u punom coatu, djevojčice; u crkvenim atrijima, u uličnoj samoći, u unutrašnjosti radnji ili poneke kuće – tako rijetke! – kradomice otvorene.

Zamišljeni ljudi i ulice. Pravilni nizovi zidova, velikih praznih pročelja. Vrata i prozori trezveno isklesani, zatvoreni teškim daskama, od plemenita, stara drva, bez pokosti i stakla, kao da ih je sve do zadnjega načinio jedan te isti majstor, priprost i precizan. Patina vremena, od sunca, od kiša, od svakodnevnih ruku, na vežama, na nadvojima i nad pragovima. Kuće iz kojih se ne otima žamor, smijeh, krici, plač; ali u visini parfem tankih cjepanica razgorenih u pećima i ognjištima, omotan na dar nebu u tkaninu dima.

U središtu i u okolici ista zatvorenost u sebe. Kuće na obalama, uz rijeku, uz brijeg, udaljene od putova, s plemenito isklesanim dijelovima, što utiskuje pečat dostojanstva u zidove od opeke.

I križevi nadograđeni i na najskromnije pročelje, kao krune na uglovi- ma, na beskrajnim zidovima; križevi kameni, solidni, drveni, od palmına lista; jedni široki, drugi visoki; i maleni, i krhki, i savršeni, i grubi.

Selo bez fešta, ako to nije svakodnevni sunčev ples sa svojom treperavom četom. Selo bez druge glazbe osim grmljavine zvonâ, pogodnih da zvone za tjeskobe, i kad se u crkvaama potlačenost razlije u plačljive me-

lodijske, u korove visokih tonova, promukle. Druženja nikada. Sveti užas prema plesu: ni pomišljati: nikada, nikada. Obitelji se međusobno posjećuju samo kad se daje sućut ili kad je bolest, možda kad stigne odsutnik kojeg se dugo čekalo.

Suho selo, bez drveća i vrtova. Ulaz u mjesto i groblje bez drveća. Trg sa zalijevanim žbunjem. Rijeka presušila većinu mjeseci; korito s velikim, glatkim stijenama što sjaje na suncu. Suhi nizovi brežuljaka kud okreneš glavu, čije se gole linije nižu na jednoličnu obzoru. Brežuljci. Brežuljci.

Selo bez glavne šetnice. Sunčevo selo, spaljeno, svjetlucavo. Kameni stupovi, izgrizeni, na trgovima, na uglovima. Zatvoreno selo. Selo žena u koroti. Svečano selo.

Čistoća dodaje notu života. Ulice dobro pometene. Kuće vapnom okrečene i ni jedna, niti na obalama rijeke, ruševna. Muškarci obrijani, starci ispijena lica, momci rumeni, momci blijedi, u čistim košuljama, s čistim hlačama; čisti su kicoši, čisti su jahači, čisti težaci u bijelim hlačama. Čiste su blijede žene, u koroti, blijede i u koroti, koje su duša crkvenih atrijskih, osunčanih ulica, krišom otvorenih ložnica. Nota života i svežine, dobro pometene ulice za sunca i u smiraj dana, za noći. Žene u koroti, ranoranilice, razlijevaju čistoću iz tajnih izvora.

U svakoj kući jedan zdenac, sakriven od stranih očiju, kao procvjetale biljke u posudama koje napućuju tajna unutrašnja dvorišta, skrivene hodnike, što mirišu na svežinu i mir.

Mnogo dublje je kuhinja, gdje se i blaguje i gdje je središte obiteljske zajednice. Ondje su žene u koroti, ali gologlave, ravno začesljane.

Zatim spavaonice. Slike. Slike. Svjetiljke. Zaključana kištrica. Poneki ormar. Odjeća što visi, kao obješeni duhovi. Košare sa žitaricama. Poneka stolica. Sve priljubljeno uza zid. Krevet, kreveti u kutu (ispod, košare s bijelom robom). A sred soba velik, prazan prostor.

Dnevne sobe koje takvima čine mnogobrojne stolice i poneki kanape. Krevet ne izostaje. Gazdin krevet. Na kutnim ormarima važni prizori iz seoskog i obiteljskog života, s umjetnim cvijećem, s ukrasnim kuglama i zemljanim vrčevima. Dlan Božje providnosti, raspelo, pokoji čudotvorni križ koji se ukazao u neko daleko vrijeme nekom legendarnom pretku.

Kuće zračne nekom tajanstvenošću i hermetičnošću koje zasjenjuju ulice i selo. Sa zvonika silaze zapovijedi što upravljaju ritmom kuće. Satna zvona, mrtovačka zvona, svečana zvona.

Selo samostan. Sramotne kantine. Prokleti zaselak, izgubljen u krškoj vegetaciji, usred blage padine suha riječnog korita. Selo bez biljarskih stolova, bez fonografa i glasovira. Selo žena u koroti.

Želja, želje skrivaju svoj dah. I treba malko zastati da bi ga se osluhnulo, da bi ga se razumjelo iza zakračunatih vrata, na licima žena u koroti, ozbiljnih muškaraca, zajapurenih momaka i blijedih momčića. Treba ga osluhnuti u crkvenim molitvama i pjevu gdje se skriva. Dubok dah, febrilni dah silom zadržan. Što mogu mališani nego vikati, ponekad. Penju se ulicama. A žene sigurno pjevaju! Ne, nikada, samo stare himne časoslova prenošene s naraštaja na naraštaj. Svećenik i njegovi vikari prolaze u talarima i muškarci skidaju šešire; muškarci i žene u koroti, djeca, ljube im ruke. Kad nose Presveto, u misnom ruhu, jedan ministrant – u haljini – zvoni zvoncem i narod priginje koljena; na ulicama, na trgu. Kad zovna najavljuju podizanje i blagoslov, narod priginje koljena, na ulicama i na trgu. Kad spora, tako tromo zovna zvone podne, treću uru i na večernju molitvu, muškarci skidaju šešire, na ulicama i na trgu. Kad glavno zvono, teško, tako tromo, zvoni angelus, u mračnim ložnicama prolama se kašalj od starosti i nikotina, blag i muževan kašalj, uz duge, duboke molitve, kroz utišane zvonke glasnice; starčiči osušene šije, žene i seljaci ranoranioci kleče na tamnim posteljama, odijevaju se, pale šibice, možda zijevaju, između riječi molitve, dok promuklo zvono objavljuje zoru svečano, polagano, teško.

Brakovi se sklapaju na prvom misama. Po mraku. Ili kad se svjetlost pomalja, još neodlučna. Kao da je na djelu neka vrsta srama. Tajanstvena. Brakovi nikad ne dosežu svečanost pogreba, sprovodne mise, kad se sva zovna raspuste u dugom naricanju, koje se širi nebom kao dim; kad trojica svećenika i četvorica ministranata stižu atrijem, ulicama, na groblje, raskošno odjeveni u crno, među stotinu voštanica, uz zvuk poja i zovna.

Čuju se mrtvačka zovna što zovu cijelo selo, nad unutrašnjim dvorištima, u zakucima trga, ulica, ložnica, što zovu na molitvu za umirućega. Puk moli Pođi, kršćanska dušo, s ovog svijeta... i molitvu Svetom platnu.

Kad život dođe koncu, zovna mijenjaju svoj ritam i narod zna da je jedna duša dovedena pred strogi Sud. Ulicama, kroz radnje, između kuća struji sveopća tjeskoba. Neki koji su ušli da pomognu umirućem na putu

ovlače se; drugi, bliži pokojnikovoj obitelji, ostaju da pomognu odjenuti umrlog, čekajući smjerno da prođe Sud, ali prije nego što se tijelo ohladi.

Nedjeljom i svetkom zvone svečana zvona. I četvrtkom uvečer također. Radosna su kad svečano zvone samo u sunčane sate. Sunce je seoska radost, gotovo neznana radost, prikrivena radost, poput strasti, poput želja, poput nagona.

Poput strasti, poput želja, poput nagona, strah, strahovi proviruju, mašu svojim nevidljivim rukama, kao kadaverskim, na hermetički zatvorenim prozorima i vratima, u očima žena u koroti, i u njihovim užurbanim koracima niz ulicu, i u njihovim pritisnutim ustima, u muškoj ozbiljnosti i u tišini djece.

Želje, žive želje, blijede želje i strah, strahovi, škripe u bravama vrata, u osušenim šarkama prozora; i širi se njihov miris, nezamjenjiv, znojav miris, slankast okus, u zakucima ispovjedaonica, u tamnim kapelama, u krstionici, u škropionicama, svečera, na ulicama u svako doba dana, u podnevnom predahu bez ijedne kretnje, cijelim selom, u svako doba, okus soli, miris vlage, neka nevidljiva prisutnost, zemljana, tjeskobna, koja nikad ne eksplodira, koja nikad ne ubija, koja pritišće grlo stranca i možda je mjesna naslada, poput naslade pokore.

U noćima mjesečine strahovi i želje bježe u trku; mogu se čuti njihovi koraci, težak i nasilan let, u razini ulice, nad zidovima, iznad terasa. Luđačke košulje kojima se trese na vjetru, zgrčene šake, pritisnuti skutovi, što tuku kuće i tišinu u letu slijepe, crne ptice, s krilima vampira, sovu ljaže ili kopca; krilima golubice, da, trome golubice, koja je netom pobjegla, koja će se poslije vratiti, zatvoriti se među rešetke. Želje uvijek prednjače u letu, u noćima mjesečine; strahovi jure iza njih, prijete im, viču stoj, kriče: vjetar visoka i nečujna glasa. Želje skaču iz svjetla u sjenu, iz sjene na svjetlo, a strahovi uzalud ponavljaju skok. Stari ples traje pola noći. Umor pritišće. I u zoru, za mjesečine, kad zvono zvoni angelus, skakutanje želja u igri sa strahovima iznova započinje. Jutro nameće pobjedu potonjih, koji će sada cijeli dan prvi obilaziti atrijem, ulicama, trgom, dok želje leže ispružene na obrazima, na usnama, na kopcima, na čelima, na dlanovima, ispružene na borama lica ili uvučene u mračne ložnice, ispuštajući znoj koji prožima seoski zrak.

U noćima mjesečine, u kućama uz obalu rijeke, da li možda i duboko u nekoj kući u središtu sela, jezici želja prigušeno trzaju gitare, bremenite melankolijom. U noćima mjesečine konjanici želje pjevaju u sramotnim

kantinama svjetovnu pjesmu, pjesmu užasâ. U noćima mjesečine pojavljuje se ljupka sjeta na beživotnim fontanama trga, čije kamenje isijava melankolijom za odsutnom nazaretskom mišlju i samaritanskim osjećajem, također odsutnim. Nikad te fontane nisu, ni u noćima mjesečine, a tko zna da li u najcrnijim noćima, čule ljubavni razgovor; nikad na njih ne sjeda nitko doli želje u samoći; nikad si nad njihovim rubovima jedan par nije pružio ruke trzane groznicom. Suhe fontane koje je vrijeme izgladilo.

U poslijepodnevim nabijenima kišom, u olujnim satima, u poslijepodnevim nakon kiše kad ostaje miris mokrih zidova, drva i ulica, u naelektriziranim noćima kad prijeti oluja, u oblačnim jutrima, u danima neprekidne rosulje i kad pritisne ljetna žega, u noćima intenzivne hladnoće za prozirne zime, također izlaze želje i čuje ih se kako se kreću plesnim ritmom, čuje ih se kako pjevaju tonom naricanja svjetovnu pjesmu, nevidljivoj demoni što svojom vrtnjom opijaju križeve na pročeljima, na zidovima, na uglovima, na ulaznim vratima sela i veliki križ na nadvoju grobljanskih vrata. Strahovi stražari, bolnički čuvari, morat će ih zauzdati crnim i bijelim luđačkim košuljama, željeznim okovima, snagom zvonâ i u sjeni talarâ.

Selo vječne korizme. Proljeće i ljeto ublaženi kišom pepela. Nepresušni Dies irae kao sveto ulje za uši. Voda Aspergesa za čela. Šiljci Miserere za leđa. Kanon Memento, homo za oči. Sol Requiem aeternam za pamćenje. Četiri jahača posljednjih stvari, općinski žandari, neumorno obilaze kale, kuće i savjesti. De profundis* za jezike i grla. A u kutu očiju, korita od ustrajnog bdjenja, koja šalju suze prema čelu i obrazima.

Selo duša. Ulice su tek prolazi. Za odlazak na misu. Za obavljanje nužnih poslova. Žene idu žurnim, ritmičnim korakom, s krunicom i molitvenikom u rukama, ili pokrivenim košarama s namirnicama. Ozbiljne. Kratki, odsječni pozdravi iz pristojnosti. Možda se u atriju crkve kratko zaustave da nešto prošapću, riječ-dvije, u strahu. (Ali treba se dobro, nađugo zagledati da se uoči kako nekad stižu do kućnih vrata, polako, i reklo bi se da ne žele da im se otvori, i ulaze s izrazom uznica koje su na ploč-

* Sve su to dijelovi tradicionalne mise latinskog obreda: *Dies irae* početne su riječi rekvijema u misama za pokojne; *Asperges* (škropljenje svetom vodom) pokornički je obred u tradicionalnoj misi latinskoga obreda; *Miserere (nobis)* – smiluj nam se; *Memento, homo* – Sjeti se, čovječe, da si prah... (Izlazak 3,19); *De profundis* – psalam koji se moli za spas duše umrloga. [Sve su bilješke prevoditeljeve.]

niku ostavile svaku nadu. Treba dobro osluhnuti. Možda uzdahnu kada se vrata ponovno zatvore.) Ima, doduše, muškaraca na uglovima, na ulazima u radnje, na klupama na trgu; malo ih je, i škrti su na riječima; kao da nešto razmišljaju i u zjenicama im ne sjaji znatiželja što bi otkrivala užitak jednostavnog bivanja na ulici. U noći će se pojaviti opsjednuti koraci i zakrabuljene sjene pod titranjem seoskih lampi; a u ponoć ili u dubokoj noći mogli bi se čuti šapati tik uz brave od vratâ ili između procije-pa od prozora. Ah! veliki misterij, pobjedonosan nad četirima jahačima; život što probija ustave; no u okrilju sjena, poštujući drevnu diskretnost, kako to nalaže – i dopušta – seoski običaj. Dok spavaju zvona. I bolje je, preporučuje se, pisana riječ: radnje oprezno čuvaju, kao sramotnu robu, neke već ispisane arke, pogodne za svaku prigodu; ali ima i prikrivenih muškaraca i žena koji mogu sročiti posebna pisma, za teške ili izgubljene slučajeve.

Ne vide se, ali se osjećaju udarci četvorice jahača mačevima ploštimitice po četama nagonâ, svečera, u sitnim satima noći. Škripe kosti, jezici su suhi i žedni.

Tajanstveni jahači od krvi i mesa prolaze u kasnim satima, put okoli-ce, po vanjskim putovima. Selo se budi preneraženo, kao da je kojot, kao da je vuk ostavio krvave tragove po svim pločnicima, zidovima, vratima i prozorima; kao da se svi mještani osjećaju uključeni u otmicu. Ondje se začinju, s budućim životima, buduće osvete i smrti. U selu nema takva zla kao što je ukaljana čast: bolja je svaka agonija, svaka bijeda i bilo koja druga vrsta mučenja. Kako je teško prihvatiti učinjeno! U očevu stroju zauvijek je uništena najosjetljivija žica, i iako je to manje zlo, blizak brak, bliski unuci zauvijek će biti gorki plodovi, ubrani na silu. I takvo pristajanje nije često, prije nemilosrdna osveta ili doživotni raskid odnosa, ne-umoljivo, s krhkom kćeri, s prezrenim zetom, s nepoznatim unucima, koje nitko i ne spominje ako se želi sačuvati prijateljstvo s uorijedenim.

Čak i propisna prosidba, oprezne veze pune poštovanja i prikrivenosti, čak i prosidba iz svećeničkih usta, podržana od utjecajnih mještana, pojave se kao razorna munja, ranjavaju očevu dušu, mame suze na oči obiteljima, kuće zavijaju u crno, bude kionosti u braće, okreću sumnjičave poglede prema odgovornomu, koliko god da bili pogodni, koliko god ih se dugo čekalo. Mlâda je travka što se ljulja i koju vrijeđaju; gromobran prezira i uvreda; kakva radost za obitelj kad odustane i na vrijeme se pokaje! Ako ustraje, kako blijeda stiže u župnu crkvu u svitanje obvezno

za bračni obred i kako se ne usudi pogledati onoga koji joj pruža trinaest novčića* i stavlja joj prsten. Kakva li srama prvih dana! Ne želi izići s mužem ni u crkvu. Kakav izvanjski sram ćutjeti se majkom, magnet za poglede i potajne komentare. Kakve li bračne kalvarije kraj neprijateljskog, zatvorenog snebivanja, kolektivnog i tradicionalnog. I muškarci se osjećaju obilježeni, označeni nevidljivim rukama, podmuklim pogledima, prikrivanjem, za prvih bračnih mjeseci, i izbjegavaju govoriti o svojim užicima, o svojim problemima, o svojoj ženi, kao da su odmetnuti lupeži; mladice zadrhte kad ih vide gdje dolaze, jer načule su neke razgovore koji im tjeraju strah u kosti, načule su razgovore koji ih izlažu mržnji, čine strašnima, mada ondje dolje u dnu užasa vriju neodređeni lakomi nemiri, poput nemira adolescenata koji bi rado razgovarali s novim mladencima, a sram ih zadržava, udaljuje ih od njihovih bivših drugova u tumaranju i igri.

Selo utišanih glasova. Selo bez kreštave buke. Osim nedjeljom ujutro, samo do podneva. Rijeka krvi, rijeka glasova i boja poplavi putove, ulice i proključala bujicom teče u atrij župne crkve i na trg, boji svratišta, krčme i radnje; crvena rijeka čije se vode ne miješaju i ne ulijevaju u sivo jezero; kad završi središnja misa i obavi se kupnja namirnica, muškarci žustra koraka i snažna glasa, čipke kričavih boja – narančaste, boje ruže, jarkocrvene, ljubičaste – što uštirkane pucketaju, cipele što škripe, uplakani momčići, jahaće životinje što se tresu, udaraju put svojih posjeda i prepuštaju selo tihom poslijepodnevju, njegovim ženama u koroti, njegovoj monotonju zvonjavi, i smeću, što će ga vrijedni mještani žurno pomesti. Cijeli će sad tjedan svratišta i krčme zjapiti prazni.

Svratišta i krčme po običaju prazni. Kroz selo ne prolaze važni putovi. Pokoje poslijepodne dođe neki trgovački putnik, skupljač poreza, ili prenoći neki skoroteča s porukom, s pošiljkom za videnije mještane. Nema hotela ni udobnih smještaja. Udobnost je stran pojam. Život ne služi tetošenju.

Jelovnik je vrlo jednostavan. Uobičajeno teleći gulaš, juha s tjesteninom ili rižom, čorba i grah za ručak; ujutro i uvečer čokolada, kruh i mlijeko. Kruh je jako ukusan; svojim mirisom kadi poslijepodne.

* Srednjovjekovna španjolska tradicija održana do današnjeg dana da se na vjenčanju, kao miraz, prilaže trinaest kovanica.

Ljudi žive od zemljoradnje. Kukuruz se puno uzgaja. Samo je jedna žetva godišnje. U kraju nema ustava ni naplavljenih zemljišta. Trajan zazor od jakih oluja ostavlja traga u karakteru ljudi. Pekari, tesari, nekoliko kovača i kožara, nekoliko klesara, četiri postolara, jedan mesar, tri remenara, dva krojača, mnogo nadriliječnika, fiškal, pet brijaća upotpunjavaju gospodarsku sliku. Ali ne zaboravimo ruke lihvara; mnogo ih je i nalikuju na obijeljene grobove.

Najsiromašniji mještani ne žive loše, iako s mukom. Nitko u ovom kraju nije nikad umro od gladi. Bogataši su bijedni stoici, stoici su siromasi, svi su u životu izjednačeni. Pomirenost je najveća krepost ovih ljudi koji, uglavnom, nemaju veće ambicije doli da guraju dalje, dok ne kucne čas dobre smrti. Život shvaćaju kao puki prolaz, tko prođe, sve ostavlja. To i suh okoliš selo prekrivaju starošću, njegove kuće i ljude; svud struji neko razočaranje, neprimjetan suh zrak, takav je krajolik, izjedeni klesani kamen, opore riječi. Krajolik i duše jedno su isto. Svijetla izmaglica, kao vječni suton, kao žerava što se ne gasi. Tako je u očima, tako u ustima, u klesanom kamenu, u stolariji vratâ i prozora, u teškoj, mrkoj zemlji. Trom je pogled i tromi su geste. Tromo se donose odluke, trom je hod, poslovanje, govor. Trom, ali odlučan. – Razmišljao sam o tom svu noć... – Govorit ćemo sutra na miru... – Sljedeće godine... – U vrijeme suše... – U doba dažda, ako Bog da... – Ako nas do tada smrt ne odnese...

Suho selo. Bez drveća, povrća i vrtova. Suho čak i za jadanje, plače se bez suza. Nema jecavih prosjaka i moljakala. Siromah se obraća bogatašu pun časti, dostojanstva, koje je samo korak od arogancije. Četiri jahača izjednačavaju sve uvjetovanosti. Svatko živi po svom, u korist svoje slabosti, da nije vezan potrebama ili ovisnostima.

– Ovaj neće da mu obrađujem zemlju, s drugim ću se dogovoriti. – Onaj me odbio, s njim sam završio. – Samo vi zadržite novac, meni je dobro. – Bolje mir nego bogatstvo.

Suho selo. Ali za velikih svetkovina – Veliki četortak, Tijelovo, Marijin mjesec, Uznesenje Marijino, Nedjelju Dobrog Pastira, Bezgrešno začće i Gospu Guadalupsku – cvijeće napušta skrovište unutrašnjih dvorišta i izlazi na ulicu, prema crkvi; nježno i smjerno cvijeće: magnolije, tuberoze, krinovi, iglice, vlaske, kozlaci, tratinčice, crni sljezovi, karanfili, ljubičice, potajice uzgajani, s mukom zalijevani vodom iz dubokih zdenaca; nikada drugi neki dan neće u javnosti osvanuti ta kućna, skrovišta

blaga, dragulji koje se tetoši da drugi ne vide. Distanciranost i nepri-
stupačnost prekidaju se i u bremenitim trenucima ljudske bijede: bolesti,
smrti, tuge, nesreće; nadlaktice i dlanovi okreću se na svojim šarkama,
oči i riječi se navlaže, kuće se otvaraju, ljudi se posjećuju. A kad uzroka
nestane, dlanovi i duše iznova se zatvaraju, bešćutno.

Pobožne aktivnosti odraslih i djece, muškaraca i žena vrše se preko
mnogih kongregacija. No dvije su najvažnije, kongregacija Dobre smrti
i kongregacija Marijinih kćeri; u mnogočemu i gotovo odsudno ova po-
tonja formira značaj sela, namećući strogu disciplinu, vrlo strogu dis-
ciplinu, u odijevanju, u hodanju, u govoru, u mišljenju i u načinu kako
djevojke osjećaju, prenesene u neku vrstu manastirskog života, koji od
sela čini samostan. I vrlo se poprijeko gleda na djevojku koja navoršivši
petnaestu godinu ne pripada Udruženju crne haljine, plave vrpce i sre-
brnog medaljona; crne haljine s visokim ovratnikom, dugim rukavima i
suknjom do gležnjeva; udruženju gdje jedna drugu nadziru natječući se
koja će revnije i iz kojeg ako te izbace obilježen si strahovito, sablažnjivo,
što se odražava na svaku razinu tvog života.

Spolovi su rigorozno odijeljeni. U crkvi je strana s koje se čita evan-
đelje rezervirana isključivo za muškarce, a ona s koje se čitaju poslanice
za pobožni ženski živalj. Čak se ni među rodbinom ne odobrava da se
muškarac i žena zaustavljaju na razgovor na ulici, pred vratima, čak ni
nakratko. Hladnoća pozdrava uvećava se do krajnosti kad dođe do takvog
susreta, i još više ako muškarac ili žena idu sami; što je prava rijetkost,
pogotovo kad se radi o neudanima, koje ne izlaze iz kuće bez pratnje dru-
ge osobe.

Izgladnjela lica i ruke pune mrtvenja. Neukrašena lica. Nagrizene
usne. Blijeda koža. No muškarci su preplanuli, izjelo ih sunce. Grubi
dlanovi žena koje vade vodu iz zdenaca; muškaraca koji obrađuju zemlju,
lasom vežu stoku, skupljaju strn, krune kukuruz, dopremaju kamenje za
suhozidine, jašu konje, vode telice, muzu, rade opeke, dopremaju vodu,
krmu, žito.

Između žena u koroti prolazi život. Stiže smrt. Ili ljubav. Ljubav, koja
je najzačudniji, najekstremniji način umiranja; najopasniji i najstrašnji
način življenja smrti.

ONE VEČERI

1.

One večeri šjor Timoteo Limón večerao je baš kao i svake večeri i s prvim noćnim zvonom, kao i svake večeri, već u svom krevetu sam, bijaše započeo svoju pobožnost krunice za najpotrebitiju ili zaboravljenu dušu u čistilištu; stigavši do trećega otajstva, stari pas Orión zavijajući je nastojao smesti ga; no svjesni napor obuzdao je misli u letu i pobožna je aktivnost nastavljena, i nije se obazirao što Orión nastavlja lajati tužno i s nekim zloslutnim prizvukom.

Šjor Timoteo čudio se što ne zijeva na litaniji i što je stigao do molitve *Blagoslovljen* a da mu san nije sklopio oči, kao svake večeri.

Ne, nije bila mjesečina niti je puhao vjetar. Htio se uvjeriti, i otvorio je kapak koji gleda na unutrašnje dvorište. U kući i u selu nije se ništa čulo. Pas bijaše prestao lajati; no sad se sjećao da je žalosno zavijanje potrajalo dok nije dovršio krunicu i svoje osobne pobožnosti Svetom platnu, Presvetom Trojstvu, ranama Isusovim, svetim muževima Josipu iz Arimateje i Nikodemu, svetom Josipu zaštitniku Dobre smrti, svetom Mihaelu arkandelu, Gospi Karmelskoj, svetom Jurju odvjetniku u borbi protiv otrovnih životinja, svetom Paškalu Bajlonskom koji onima koji mu se utječu objavljuje čas smrti, svetom Izidoru rataru, svetom Jeronimu i anđelu čuvaru. Bijaše to stravično zavijanje, baš kako zavija stari pas Orión kad je na pomolu neka nesreća ili se već zbiva. Učeni crkvenjaci rekli su mu da je riječ o praznovjerju koje treba odbaciti ako ne želi prekršiti prvu zapovijed Božjeg zakona. Priviđenja ili slučajnosti, ništa više. Ali tijelo je slabo,

a srce ustrašeno; u dnu srca i na površini kože budi se užas, koliko god se razum pristao uz zapovijedi, i glas, i smijeh trsili da ga prikriju. Nije li užas zaslužan što se maločas, nehotice, zaboravio moliti svetom Judi Tadejskom, svetoj Riti iz Cascije i sjeni svetoga Petra? I ne sjeća se je li prije litanije molio molitvu *Ovim svetim otajstvima kojih se duša spominje*, u kojoj se moli za pogane i heretike, "njih i grešnike", putnike, brodolomce, umiruće... No sjeća se pak da su se dok se molio stala pojavljivati tko zna kako, tko zna odakle (ma ne vjeruje da su mu misli odlutale), stala pojavljivati priviđenja prošlih događaja i onoga što se nije zbilo: ondje se, usred pobožnih riječi, klatilo lice pokojnog Anacleta, mučno lice koje ga posljednjih dvadeset pet godina ostavi na miru jedva na nekoliko minuta pokoji dan, te ga čak i u snu progoni; ne, pokojnik mu se nikada nije ukazao, ali njegovo lice nije se moglo izbrisati; isprve je mislio da će se izbrisati i zato se dobrovoljno predao vlastima; oslobodili su ga krivnje, prosudivši obranu opravdanom; od tada diskretno pomaže pokojnikovu obitelj; ne prođe godina da mu ne naruči misu; ali izobličeno lice, prekriveno krvlju, pjena na ustima, ukaljani zubi, ukočeni dlanovi, razbarušena kosa, fiksiran pogled razrogačenih očiju ne ostavljaju ga na miru, i nema zadovoljštine za kajanje. Orión otac, koji ga je pratio te kobne noći 7. kolovoza 1884. objavio mu je nesreću kobnim zavijanjem... kao kad je s četrnaest (ima tomu već petnaest godina) umrla njegova kći Rosalía... Bolje da ne ide na sajam u Aguascalientes, kao što je odlučio, da ne bi bilo... Posao oko kupnje životinja sa šjor Cesáreom Islasom dogovoren je; neće li se tu pojaviti neka stočna zaraza; ali Oriónovo zavijanje ne najavljuje takvu vrstu nesreća. Možda je nešto bilo s Damiánom; već tri mjeseca nema vijesti o njemu; istina, pisma dugo putuju, a još kad putuju tako izdaleka; mora da mu se nešto dogodilo!...

Zaskočila ga je pomisao na Damiána baš kad se trebao moliti *Ovim svetim otajstvima*; da zaboravi na molitvu, tko se ne bi cijelim tijelom užasn timer?

Sad kad je već legao u krevet i ugasio svjetlo, Damiánov položaj nudio mu je urgentan razlog za brigu. Damián, prvorođenac, kojemu u kući ništa nije nedostajalo, čije su jedre ruke bile nada za uvećanje imetka i san sretne starosti, krasan mladić, zreo, vrijedan, neporočan, postojan u radu i mukama, upao je u kušnju da upozna

Sjever i pođe onamo s drugim zemljacima željnim da iskušaju sreću, sreću koja Damiánu nije nedostajala, jer iako nije istina, kako naklapaju ljudi, da mu je otac najbogatiji čovjek u kraju, hvala dragome Bogu da graha, tortilja te čak i svakidašnjeg mlijeka ne nedostaje u kući, hvala dragome Bogu; ali mladenačke ludorije, žele se okušati u poslu daleko od roditelja; i klata se ondje, jadničak, bit će već pet godina, usred opasnosti i ljutih nevolja, s jedne na drugu stranu, od posla do posla; Bog zna kakvim ljudima okružen, s kojim prijanim, u kakvim opasnostima duše i tijela; Bogu sam ga preporučio, da iznad svih stvari ne izgubi vjeru i da ga prekriva sjena gospodina svetog Petra, neka ga Djevičin plašt dobrim izbavi iz lošega društva, od ženskih guja; i da ne padne na njega električni stup, da ga ne preгази neko vozilo ili vlak, da ga kakav Gringo ne izazove na obračun, da nema posla s ondašnjim vlastima za koje kažu da su grozne, za sve. Bog neka ga oslobodi tolikih opasnosti u stranoj zemlji. Neka, tako mu Bog pomogao, ne gladuje i ne boluje, neka mu se ništa ne dogodi. Iako zlu ne treba puno. Koliki se nisu vratili s prokletog Sjevera! Koliki su se vratili bolesni i bez prebijena novčića! Sin šjore Eufrosije završio je na električnoj stolici jer se nije dao maltretirati nasilnom Gringu; Román López petnaest godina sjedi u zatvoru, a osuđen je na devedeset. Devedeset godina, smiješni Jenkiji! A koliki su umrli pregaženi ili upucani, kolike su otrovali u bolnicama, koliki su pali radeći na visokim zgradama i za kolike se više nikad nije čulo! A taj moj Damián ne želi se vratiti dok ne postane milijunaš. Nešto mu se dogodilo. Nešto mu se dogodilo točno u ovaj sat, kad je Orión zavijao. Kakva strašna kazna za ubojstvo pokojnog Anacleta! Najprije izgubljena žetva četiri godine zaredom, zatim Rosalijina smrt, paraliza supruge koja je uzeta već deset godina, Damiánovo putovanje koje se pretvorilo u svakodnevnu muku... i što god bude Božja volja. Providnost kažnjava! Već bi se Damián oženio i zasnovao bi obitelj, skućio bi se, ne bi mu falilo posla; ona za koju kažu da mu je bila djevojka udala se i nije loša žena; bila bi dobra snaha: uredna, bogobojazna, marna, tiha, voli svoju kuću; a tako je teško postalo naći dobre žene koje će znati čuvati što je u čovjeka, a neće okolo ogovarati...

Samo da mu nije ništa. Puno su to puta puste brige. Orión zavija i ništa se ne dogodi. Treba spavati. Sutra je težak dan. Nakon prve mi-

se, ako Bog da, treba otići na imanje i prošetati se do hacijende sveti Tobija da vidi hoće li mu Lorenzo vratiti novac; ne želi ga on od nje ga iznuditi; ali reče sljedeći mjesec ili kad proda kuruzu, dug već dugo stoji i potrebni su ti centi da se pokrene sadnja ili da se na vrijeme kupi kukuruz; nema druge nego da se aktivira hipoteka na njegovu kuću; čekao je više nego razumno dugo i čak mu je to samom donijelo štetu, zbog kamata, onako umjerenih kakve dopušta naša majka Crkva; ali i one su već jako narasle zbog neplaćanja, skupljaju mu se. Kuća će pripasti meni i to će mu čak i odgovarati jer će si skinuti s vrata druge vjerovnike i ubirača poreza; možda na kraju ja izvučem deblji kraj; ali bolje išta nego ništa, i što se mora nije teško. Dobar je čovjek i ne vjerujem da me želi uvaliti u probleme. Sve je moguće s onim fiškalom, nevolja jedna, koji se pojavio odnekud iz Cañonesa i zavrtio glavom tolikim ljudima. Kakva su vremena došla! Prije nekoliko godina odvjetnički pripravnici nisu imali posla u ovom selu; sve se rješavalo milom i po savjesti; blažena vremena! ljudi su držali do riječi i do straha Božjeg: neka nas Isus sačuva otkako se pojaviše fiškali i posijaše razdor; već bi bilo vrijeme da politički komesar stane na kraj tolikoj nepravdi i obuzda tog kavgaša, štetnijeg od prethodnih; treba ga otjerati kao što smo otjerali prethodne. Sutra ću razgovarati i s političkim komesarom. A sad je vrijeme za počinak. Jao! još sutra moram do Barrance da potražim zakupce koji će mi zasijati polja Gavilanes, da ne bi došla kišna sezona, a mi nespremni.

Ove godine neću se moći prijaviti na duhovne vježbe. Nije meni rad na zemlji ispred rada na duši. Ali nemam ispomoći i ove je godine korizma bila kasno. Već smo na sredini ožujka i sljedeći tjedan tek je Sveti Lazar. Vazam sad pada na 11. travnja. Jasno da ću se dotad ispovjediti; ali duhovne vježbe... trebat ću objasniti gospodinu župniku, da to ne uzme za zlo. Kako da ostavim uzetu jadnicu kad joj se bol pojačala u hladnoj sezoni! Pomislio sam da mi umire. Da nije Oriónovo zlo znamenje s tim u vezi? Jadnica je sva krhka. Doktor koji je posjetio selo za Svijećnicu – kako me je oderao! – reče mi da joj odlazi srce i da se pripremimo. Jadnica samo moli Boga da joj dopusti posljednji put vidjeti Damiána. Ničemu nisu služile puste pare bačene na doktore i lijekove. U deset godina koliko je uzeta tri smo puta bili u glavnom gradu. Puste nade. Iz lošega u gore. Kakva muka!

Šjor Timoteo okretao se u krevetu. Jedanput, mnogo puta, sve očajniji. Prekrio je lice plahtom. Prekrižio se sedam puta. Neprijatelj je iznova zarivao sulice, vitlajući šarenim plaštevima kao toreador. Grozno. Ugodno? Odvratno! Htio je da šjor Timoteo poželi smrt uzete supruge; deset godina mučeništva bilo je puno; onda bi se mogao oženiti još mladom djevojkom; đavao... Ženoubilačko razmišljanje!... ne, bijaše to đavao, donosio je likove stotinu zamamnih žena: María, Úrsula, Teresa, Paula, Domitila, Rosa, Epifanía, Trinidad, Ventura, Felícitas, Águedo, Cecilia, mlada Cecilia s rumenim obrazima, Martina s očima kao crnim trešnjama i pletenicama sjajnim kao svila, Remigia, Victoria, Eusebia, Marta, Marta puna života, Marta zbog koje su se pobila dvojica težaka na imanju, i Lucía, divna Lucía bijele kože, plavih očiju, i Consolación, i Marina, i Rosario, i Gertrudis, i Margarita... Svjetlucanje u očima, ples kukova, rijeka ruku, žetva obraza. Krv riče i pucketaju sklerotične arterije. Prečista Djevice! Moći će se kad bude pod zemljom šest mjeseci... Nije li se šjor Eustacio oženio četvrti put dva mjeseca poslije smrti gđe Engracite?... poslije deset godina je po pravdi!... A ako se to Damiánu ne sviđa i dođe do sukobâ u obitelji? Možda i Damián umre...

Šjor Timoteo skočio je s kreveta i potražio bocu blagoslovljene vode; poškropio je madrac, sobu, plahte, jastuk, još se tri puta prekrižio; položio je dlan na pod. Koliki je grijeh, Gospodine, to što mu se pojavljuju te misli? Poželjeti smrt žene i dečka! Sutra će se ispovjediti. Kad bi mogao, isti bi čas ustao i potražio gospodina župnika ili nekog od njegovih vikara. Usne i zubi pokojnog Anacleta vraćali su se s vječnim osmijehom, s podrugljivom grimasom. Kad će zvati na prvu misu! Ustao bi. Ustat će čim čuje zvona. Jednom, dok je prelazio rječicu Trancas, vidio je Gertrudis i Margaritu kako se kupaju: blaženstvo tijela koja je nesmetano promatrao, nitko ga nije vidio! *Miserere mei...** Za kaznu neću ići na proštenje u San Marcosu, koje ove godine pada na Vazam. Kažu da će doći najbolji toreadori i to je rijetka zabava koja mi prija i tako je malo borbi s bikovima u našem kraju, jednom godišnje ili svake dvije odem u Nochistlán, ili Teocaltiche, ili Aguascalientes; toliko se smije; ja ne kartam, ne pijem, ne provodim se sa ženama, i to ne zato što mi se one ne sviđaju: na do-

* Smiluj mi se... (iz 51. psalma).

brim sam ja kušnjama s njima na proštenjima, i ne treba puno moliti pjevačice, konobarice u krčmama, kantinama... Krv je ponovno uskipjela i vratio se davao s nečistim slikama.

Ne, šjor Timoteo neće ići na proštenje u San Marcosu. Prijavit će se na duhovne vježbe. Čim danas zazvoni za prvu misu, ustat će i otići na ispovijed. Jadna mu je duša bila u grijehu, u najružnijem od sviju grijeha, i to u njegovim godinama! Pakao...

Pakao, smrt, sud, slava, njegova žena, Damián, pokojni Anacleto, figure pristalih djevojaka, fiškal iz Juchipile, njegovi dužnici, sjetve, kiše, suša, Oriónov lavež vrtložili su se oko njega; vrtjelo mu se u glavi, pao je u očaj, cijelu Božju noć, vječnu noć, i tijelo mu je samo kružilo s jedne na drugu stranu kreveta, i nije mogao zaspati, i nije čuo zvuke nade pijevaca, znake života, zlokoban lavež, hrzanje, mukanje, korake, zvona. Rado bi popio kavu ili popužio više od četiri cigarete; ali ni to nije mogao. San se raspršio, a za njim se ispraznila i glava, ne, bijaše puna glavobolje i zlih misli što drobe i tjelesno ga sakate, a trud da ih se riješi i da zaspi iscrpljivao ga je više od ognjice, za beskrajnih sati. Krivac je bio grijeh praznovjerja: da nije nasjeo na Oriónovo nasilno lajanje, Neprijatelj ne bi nasnuo s tolikim smicalicama. Kanda se umirio, usnuo, kadli je prenuće iznova pokrenulo sve žbice kotača nad glavom: Damián je sigurno umro, ako obudovim, ukrast će mi sve što imam, trpjet ćemo dugu sušu, pjevačice na proštenju, umrijet ću...: oštre žbice neumoljiva kotača, sve grotesknije, odvažnije i grešnije; otpor je sve slabiji, u noći bez kraja.

2.

Tog dana Leonardo Tovar trebao je poći do Río Verdea da kupi volove i vratio se po mraku, premoren; netom je večerao, leže; netom je legao, usnu; netom je usnuo, probudiše ga ženini jauci. Leonardo je imao tvrd san, a kamoli neće te noći, pošto je prehodao devet milja gotovo u jednom dahu; no ženina jadikovka bila je jača i uništila mu je san, iako ne odmah i dremljivost i zlu volju. Pedrita su jauci probudili i sad je cvilio. Još jedna loša noć u kojoj kao u tolikima od Badnjice Leonardo neće okusiti sna. Tamo negdje za Svijećnicu očekivali su da rodi; žena je pretrpjela mnoge tegobe i na Badnjicu, da kakve boli! izbacila je nešto nalik na grožđe, rekoše da su tumori, a drugi

da je čudovište; ali ni riječi o tome da je bila pomrčina ni da je imala neprijatelja koji bi bacili na nju čini. Otad nije imala dobrog dana: ili glavobolje, ili povraćanje, ili krvarenje, ili manjak teka i slabost; zatim taj bol u utrobi, kao da gori, sve snažniji i češći, koji ju je priječio u obavljanju svojih dužnosti, a nije im dao ni da spavaju mnoge noći. Leonardo ju je odveo mnogim nazoviliječnicima iz sela i okolice; čak i vječevima. Uzaludni lijekovi, sredstva i zahvati. U zadnje vrijeme, prošlu sedmicu, popila je još više lijekova da odu u Teocaltiche, da je pregleda doktor, i to samo kako bi ostali bez nade; reče da je treba operirati, i to isti čas, prije nego što bude prekasno; ali htio je tristo pesosa predujma, odakle da ih stvori! Bolje se vratiti travama i na volju Božju. Ne bi skupio tristo pesosa ni da odjednom proda kukuruza za tri godine, niti mu ih je itko mogao posuditi da založi zemljicu, koju je već dao u zalog šjor Timoteu Limónu za osamdeset pesosa. Kako ih je ta bolest poremetila!

Ženini krici prodirali su kroz noć i kroz dušu. Došle su neke dobre susjede da je pokušaju izliječiti: te ljekoviti oblozi, te sisaljke, te mazanje maslom, te molitva pravednom sucu, te kađenje kojotovom dlakom. Žena se izvijala suznih očiju, zgrčenih dlanova. Neke susjede se prenemazu, druge muče, šapuću, mole se naglas, kako ljudi ulaze i izlaze, tako Pedrito sve više plače, ustrašen na krevetu, razrogačio je oči. Leonardo se muvao amo-tamo ne znajući što bi; izlazio je u dvorište; u ušima mu grmjele prognoze doktora iz Teocaltichea; osjećao je kako mu gorak val buntovništva udara u sljepoočnice i mozak. Došao je šjor Jesusito Gómez i ponudio mu gutljaj rakije: "Prijane, trebalo bi pozvati gospodina svećenika, neka Concha odvede dječaka svojoj kući ne bi li ga probala uspavati."

Odvođe Pedrita koji vrišti. Majka zavija kao vučica kojoj su istrgnuli mladunče: "Ne budite zli, ne budite okrutni; ionako ću umrijeti; ostavite mi barem tu utjehu!" Leonardu klize suze niz obraze, a tek ženama. – "Idite po oca! Idite po šjor Refugija, apotekara: spasio je moju tetku, koja je već bila na izdisaju! Idite po šjoru Remigiju koja zna tako lijepo moliti umirućima!" – "Baš će šjor Refugio htjeti doći u ovaj sat!..." I nad svakim žamorom, nad svim šaputanjem, molitvama, lajanjem pasa, pjevom pijevaca, neprekinuta vika: – "Umirem! Umirem!"

– Kako se Leonardo zadržao; još malo i neće je zateći na životu.

– Dok se otac odjene i otiđe po ulje u crkvu.
– Drugi je trebao ići po oca.
Ulica je puna sjena, koraka. Puk čeka dolazak smrti.
Eno dolazi otac.
Leonardove oči oblikuju pitanje koje usne ne izgovaraju.
– Živa je! I dalje joj je jako loše!

Muškarci i žene iziđu u unutrašnje dvorište, na ulicu, dok se bolesnica ispovijeda. Vika zamre. Iznova započinje prigušena, makinalna Leonardova pripovijest: “Vrlo sam rano legao po povratku iz Río Verdea, kamo sam otišao nabaviti volove, kad ju je najednom počelo boljeti, jače nego prethodnih dana... da osjeća neko paljenje... htio je tristo pesosa da je operira... ona se toga jako bojala... a odakle da ja izvučem toliko novaca gdje me nitko ne poznaje, pa ne bih ni ovdje.”

Strašni obredi popudbine i bolesničkog pomazanja. Pseći lavež prati svećenikov odlazak cijelim putem. Odlazi i dio naroda; drugima se pripavalo; čini se da se Martinita umirila nakon primljenih sakramenata; neće biti prva koja se vratila u život primivši bolesničko pomazanje.

Leonardo ponovno izlazi na unutrašnje dvorište i u očaju promatra nebo. Kad će svanuti? Kakva duga noć! I razmišlja o noći u kojoj se rodio Pedrito. Kako je bila različita! I tada su ga probudili ženini jauci, i tada su došli ljudi i gđa Genoveva, koju su ranije obavijestili. Kako su to bili različiti jauci! Malne su ga ispunjali radošću. Bili su jednako snažni kao ovi, ali krili su nadu; nisu ga puno brinuli; naprotiv, od njih je osjećao neku skrivenu nasladu; neće dugo potrajati; kad utihnu, sreća će biti potpuna, kao što je i bila kad je začuo dječji plač; nikad Leonardo nije bio sretniji i život mu se pričinio miliji nego prije, zemlja, poslovi na zemlji. Ali sada su to bili jauci bez nade i kraja; jalovi jauci; ništa nije očekivao. Jest, očekivao je zlo, ono najgore. Čudo! Kapci su mu se sklapali od umora i nije imao ni snage očekivati čudo, ni toliko da izmoli Očenaš. Gušile su ga zlobne sjene, nejasna, mučna tajna. Kad će svanuti! I najednom, iz sve snage, iznova krik što ledi dušu: “Umirem! Umirem, Leonardo, Pedrito, umirem!...”

Već pjevaju pijevci. Već zvoni zvono župne crkve. Već se počine daniti.

– Anđeo Gospodnji navijestio Mariji...